

ФЕНОМЕН «ПЕДАГОГІЧНА ДІЙСНІСТЬ»

У ЗМІСТІ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

УДК 378:37.02:37

DOI : 10.12958/2227-2747-2019-3(172)-19-31

Бутенко Людмила Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Старобільськ, Україна

lbutenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8992-7889>

Сучасні соціокультурні реалії глобалізація, інформатизація, цифровий розрив між поколіннями, перспективні освітні тренди та ін. – зумовлюють постійну увагу науковців та педагогів-практиків до оновлення змісту, форм та методів професійного становлення майбутніх педагогів. Унікальність загальнопедагогічної підготовки студентів педагогічних спеціальностей полягає в тому, що майбутні учителі не тільки звернені до педагогічної дійсності як об'єкта вивчення, а й водночас є суб'єктами такої дійсності – як учорашні школярі та як студенти закладу вищої освіти. Для значної кількості педагогів педагогічна реальність, що вибудована на основі суб'єктивного сприйняття та усвідомлення педагогічних явищ та процесів, сприймається як дійсність. Майбутні педагоги приходять до вишу із „своєю” педагогічною реальністю, що зумовлена впливом багатьох чинників: наслідки сімейного виховання, досвід шкільного навчання, образ школи, вчителя в художній літературі, творах кіномистецтва тощо.

У процесі загальнопедагогічної підготовки існує нагальна необхідність звернення до педагогічної, шкільної повсякденності, яка якнайбільше дозволяє

побачити та усвідомити актуальні проблеми освіти, школи, професійної підготовки майбутнього вчителя.

Поняття «дійсність» широко використовується в соціогуманітарному дискурсі. Так, традиційними для наукових розвідок є конструкти «дійсність і перспектива», «міф і дійсність», «можливість і дійсність», «минуле, дійсність і майбутнє», «дійсність і сподівання», «ідея і дійсність». Дійсність позначається як «педагогічна», «художня», «політична», «соціальна», «правова», «мовленнєва», «віртуальна» та ін. Вибір онтологічного аспекту дослідження дійсності залежить від специфіки наукової галузі, відповідних парадигмальних установок, мети та завдань наукової розвідки.

Феномен педагогічної дійсності в соціогуманітарній літературі розглядається в широкому міждисциплінарному контексті. Філософські аспекти досліджуваного поняття представлено в наукових розвідках Ю. Афоніна, О. Баксанського, О. Галкіної, В. Іма-

каєва, Г. Щедровицького та ін., психологічні – в працях О. Леонтєва, В. Мухіної, С. Рубінштейна, В. Слободчикова, Дж. Тейлора та ін.

Сутнісні ознаки педагогічної дійсності як феномену, її функції та форми репрезентації представлено у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як О. Вознюк, І. Колеснікова, В. Краєвський, А. Остапенко, О. Прикот та ін. Для В. Краєвського саме педагогічна дійсність є вихідним пунктом, підґрунтям гносеологічного циклу, що поєднує науку та практику. О. Вознюк розглядає фрактально-голограмне моделювання педагогічної дійсності, визначення критеріїв аналізу педагогічної дійсності як найбільш загальної педагогічної категорії, етапи розвитку педагогічної дійсності, педагогіки і світової освіти як соціального інституту на глобальному рівні (Вознюк, 2017). Полікритеріальний підхід для аналізу генези розвитку науково-педагогічного знання та педагогічної дійсності обґрунтовує О. Кравцов (Кравцов, 2005). Дотичними до проблематики досліджень педагогічної дійсності є концепція суб'єктивної реальності педагога В. Серикова, наукові позиції В. Слободчикова щодо розвитку суб'єктивної реальності в онтогенезі.

У цілому аналіз наукової літератури засвідчує, що педагогічна дійсність як феномен та форми її репрезентації в загальнопедагогічній підготовці майбутніх учителів залишається недостатньо дослідженим питанням.

Мета статті – розкрити сутнісні ознаки феномена «педагогічна дійсність» та особливості його репрезентації в процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів.

Методологічним підґрунтям дослідження є провідні положення системного, діяльнісного та феноменологічного підходів. Використано методи аналізу, порівняння та узагальнення наукових ідей, представлених у вітчизняних та зарубіжних джерелах, контент-аналіз підручників.

Предметом тривалої дискусії у соціогуманітарних науках є **співвідношення понять «реальність» та «дійсність»**. Для буденної свідомості ці поняття виглядають тотожними. У багатьох європейських мовах вони представлені одною лексемою: *reality* (англ.), *réalité* (франц.). Однак, внаслідок своєї унікальності кожна людина бачить світ по-своєму, сприймає та приймає до уваги тільки ті факти, що не суперечать її картині світу. Недарма існує життєва мудрість щодо того, що кожен бачить та чує тільки те, що знає. Реальність завжди суб'єктивована, є наслідком сприйняття кожної конкретної людини.

Аналіз філософського контексту дослідження засвідчує, що в онтологічному плані **поняття «дійсність»** використовувалося вже в античній філософії: протиставлення «світу за думкою» та справжнього, тобто дійсного, світу в Демокрита, чуттєвого світу та дійсного світу – світу ідеальних сутностей у Платона (Тюмасева, 2004, с. 99). Філософія Нового часу потрактувала дійсність як наявне буття, що існує в просторі та часі у вигляді сукупності матеріальних тіл. Відповідно, І. Кант розглядав проблему дійсності як теоретико-пізнавальну, критерієм дійсності – чуттєве сприйняття. Л. Фейєрбах відстоював погляд на дійсність як на чуттєву даність у просторі та часі (Тюмасева, 2004, с. 99).

У філософському контексті **реальність** розглядається як: існуюче взагалі; об'єктивно представлений світ; фрагмент універсуму, що складає предметну галузь відповідної науки; об'єктивно існуючі явища, факти, тобто такі, що існують дійсно. Згідно матеріалістичного погляду на світ вирізняють об'єктивну (матеріальну) реальність та суб'єктивну (явища свідомості) реальність. Відповідно, об'єктивна реальність – світ, що існує незалежно від суб'єкта (людини) та його свідомості.

Однак, важливо підкреслити, що сприйняття такої реальності опосередковано особливостями психіки людини

та специфікою зовнішніх впливів на особистість. Суб'єктивна реальність у філософських студіях розглядається як реальність ідеального, тобто зміст мисленнєвих процесів.

Сучасні філософські погляди засвідчують поділ реальності на природну, тобто таку, що породжена природою, та штучну, тобто створену в результаті творчої виробничої діяльності людей. Дійсність – усе те, що виникло, існує поза людини, незалежно від неї. На відміну від реальності дійсність включає також усе ідеальне, що набуло матеріального характеру у вигляді різних продуктів людської діяльності – світу техніки, знання, моралі, права тощо.

Постмодерністська філософія засвідчує поліваріативність реальностей, що зумовлює наявність можливих моделей досягнення дійсності та, відповідно, актуалізує евристичний потенціал конвенціональності, інтерпретації, перевизначення, комбінації. Прибічники конструктивізму (Дж. Брунер, Е. Глазерсфельд, У. Матурана та ін.) наполягають на тому, що не існує єдиної загальної для усіх об'єктивної реальності, що описується наукою. Відповідно, пізнання навколишньої дійсності для кожної людини є процесом конструювання її власної реальності.

Особливої уваги заслуговує поняття «віртуальна реальність» як уявлення про можливе, яке може перетворитися на дійсність, а може залишитися як мрія, фантазія, прогноз. Дійсність постає як факт, а опис цього факту – це суб'єктивне його сприйняття. Важливо наголосити на тому, що людина може мати суттєвий запас знань і це є реальністю, але у дійсності ці знання можуть не використовуватися.

Таким чином, філософський контекст аналізу понять «дійсність» та «реальність» дозволяє дійти такого висновку: *дійсність* – це справжні фактичні дії (явища, події), що відбуваються у світі, а *реальність* – це опосередкована індивідуальним сприйняттям дійсність. Дій-

сність у своєму розмаїтті доступна кожній окремій людині саме через реальність.

Кожна людина обирає – свідомо чи несвідомо – свій власний ракурс досягнення дійсності, спілкується з нею завдяки посередництву пізнавальних можливостей. Відтак, реальність, що створюється людиною, співвідноситься із дійсністю, але не є її повноцінним відображенням.

У психологічній літературі співвідношення понять «дійсність» та «реальність» розкривається, насамперед, у контексті чуттєвого сприйняття людиною навколишнього світу. У класичній роботі В. Джеймса (W. James) «Принципи психології» стверджується, що за реальністю знаходиться лише ставлення до нашого емоційного та діяльнісного життя; джерело реальності суб'єктивне; реально все, що збуджує та стимулює наше життя (Шюц, 2003, с. 3). С. Рубінштейн стверджував, що будь-який психічний факт – це і фрагмент реальної дійсності, і відображення цієї дійсності. О. Леонтьєв зазначав про створення в свідомості індивіда багатомірного образу світу, образу реальності, в якій він живе.

Згідно теорії В. Мухіної кожна окрема людина, коли з'являється в світі, поступово входить у: «1 – реальність предметного світу; 2 – реальність образно-знакових систем; 3 – реальність соціально-нормативного простору; 4 – природну реальність; 5 – реальність внутрішнього простору особистості» (Мухина, 2007, с. 48). В. Слободчиков внутрішню реальність називає «суб'єктивною»: «Суб'єктивна реальність є найбільш абстрактне позначення форми існування та загального принципу організації людської реальності (як безпосереднє самобуття людини)» (Слободчиков, 1994, с. 5).

Дж. Тейлор, викладач університету Сан-Франциско, описує механізми сприйняття, що створює «персональну реальність» (Я так вижу). Показовими є такі позиції автора: сприйняття відбувається в розумі, де гнучкість мислення породжує вірування та переконання в тому, що відбувається в об'єктивному

світі; сприйняття – це не реальність, але особистісне сприйняття кожного формує його персональну дійсність; ми схильні вважати власне сприйняття реальною дійсністю, однак проблема полягає в тому, що ця лінза, через яку ми дивимося на світ, подекуди спотворена нашою генетичною схильністю, минулим досвідом, базовими знаннями, емоціями, стереотипами, власними інтересами й когнітивними ілюзіями; люди з різними переконаннями занурені кожна в свою реальність (Я так вижу).

Урахування психологічного аспекту співвідношення понять «дійсність» та «реальність» у процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів пов'язано, по-перше, із необхідністю розкриття багатомірності педагогічної дійсності, яка репрезентована в сукупності видів педагогічного знання (наукове, художньо-образне, буденне, міфологічне), по-друге, із необхідністю акцентування уваги майбутніх педагогів на значущості суб'єктивної реальності педагога як відображення його ціннісних орієнтацій, світогляду, наявного соціального та педагогічного досвіду.

У педагогічній словниковій літературі поняття «педагогічна дійсність» практично відсутнє. Так, не представлено це поняття в словниках О. Антонової, С. Гончаренка, В. Загвязинського, Г. Коджаспірової, А. Семенової. В Енциклопедії освіти (2008) поняття «педагогічна дійсність» згадується в контексті понять «дослідження наукове», «методологія», «об'єкт, предмет і завдання педагогічної науки» (Енциклопедія освіти, 2008, с. 235, 499, 598). У педагогічній енциклопедії за редакцією Є. Рапацевича подано достатньо дискусійне визначення: «педагогічна дійсність – це сукупність наукової та практичної діяльності, що здійснюється професійними педагогами-дослідниками та педагогами-практиками» (Педагогіка: Большая современная энциклопедия, 2005, с. 428). З урахуванням філософських та психологічних аспектів дослідження поняття «дійсність» роз-

гляд педагогічної дійсності через родове слово «діяльність» не можна визнати коректним.

Аналіз наукових досліджень засвічує різні позиції щодо визначення сутності понять «педагогічна дійсність» та «педагогічна реальність». На думку І. Колеснікової педагогічна реальність – це «сукупність явищ, подій, процесів, станів, переживань, що виявляються в теоретичному, практичному, духовному досвіді людства в процесі реалізації педагогічних цілей та задумів» (Колеснікова, 2001, с. 9). А. Остапенко розглядає педагогічну реальність як «сукупність процесу становлення цілісної людини та усіх чинників, що впливають на цей процес», зауважує, що таку реальність «можна розділити на актуальну (те, що є зараз) та потенційну (те, що реально може відбутися)» (Остапенко, 2007, с. 42).

У дослідженні І. Колеснікової поруч з поняттям «педагогічна реальність» аналізується й поняття «педагогічна дійсність» як «те, що відповідає досвіду конкретного суб'єкта педагогічної діяльності, існуючи для нього «насправді», контекст, який діє по відношенню до нього та усвідомлюється ним як органічно йому належний» (Колеснікова, 2001, с.10). О. Прикот зауважує, що педагогічна дійсність «включає і педагогічну науку й педагогічну практику, в певному значенні виступає в ролі деякої філософської практики, що призводить до зближення педагогічної науки і практики і зниження ступеня опосередкування предмета педагогічної науки, створенню можливостей для безпосереднього споглядання спостерігачами (вченими і практиками) педагогічної дійсності» (Прикот, 1995, с. 21).

В. Краєвський розглядає педагогічну дійсність (або педагогічну реальність) як дійсність, що узята в аспекті педагогічної діяльності (Краєвський, 2004, с. 46). Подібне ж визначення представлено у підручнику А. Хуторського, де зазначено, що «педагогічна дійсність – та частина загальної дійснос-

ті, яка включена в педагогічну діяльність. У неї входять учень, учитель, їхні дії, методи навчання та виховання, підручники, те, що в них написано, і т.д.» (Хуторской, 2019, с. 107). При цьому А. Хуторської наголошує на тому, що «об'єктом педагогіки виступають явища дійсності, які зумовлюють освіту людини в процесі цілеспрямованої діяльності вчителів, школи, суспільства, самого учня» (Хуторской, с. 107). У визначенні В. Краєвського поняття «педагогічна дійсність» та «педагогічна реальність» не розмежовуються, а визначення А. Хуторської вже позбавлено такого акценту.

Важливим є зауваження В. Краєвського про те, що «дійсність завжди багатша нашого скільки завгодно повного на даному етапі уявлення про неї» (Краевский, 2004, с. 63). В. Краєвський наголошує, що «педагогіка вивчає педагогічну дійсність в аспекті суцього, тобто її об'єктивно-істинного відображення, отримує знання про педагогічні факти, про сутність і закономірності педагогічного процесу. В результаті реалізації конструктивно-технічної функції педагогіка отримує знання, що відбивають педагогічну дійсність в аспекті належного: про те, як слід планувати, здійснювати й удосконалювати педагогічну діяльність. Перехід від відображення педагогічної дійсності до її перетворення в структурі наукового обґрунтування можна представити як процес формування ряду теоретичних і нормативних моделей педагогічної дійсності в їхньому динамічному взаємозв'язку» (Краевский, 2004, с. 133).

О. Кравцов визначає педагогічну дійсність як «n-мірний континуум, в якому здійснюється буття суб'єктів педагогічного процесу, що характеризується проявленістю подій, станів та переживань в емпіричному (практичному) та суб'єктивному (теоретичному та духовному) досвіді цих суб'єктів, що сприймається як органічно належний їм контекст» (Кравцов, 2005, с. 202).

Є. Попов звертається до поняття «освітня дійсність» та потрактовує її як «дійсність, узята в аспекті діяльності суб'єктів освіти в єдності об'єктивної та суб'єктивної реальності» (Попов, 2006, с. 106). Освітня дійсність, за Є. Поповим, складається з трьох компонентів – освітнє середовище, педагогічна дійсність, освітній контекст. Педагогічна дійсність включає такі складники: «професійна педагогічна свідомість (буденна та наукова), інфраструктура системи освіти (інституалізація та зміст освіти), педагогічна діяльність (практична, адміністративна, науково-дослідницька діяльність та діяльність з передачі результатів науки в практику), педагогічні звичаї, педагогічні артефакти» (Попов, 2006, с. 106). Як бачимо, автор для характеристики поняття «дійсність» використовує поняття «реальність». Зазначається, що «дійсність як філософська категорія є реальність в усій її конкретності; це буття в сукупності природних та суспільно-історичних явищ. При цьому розрізняють суб'єктивну реальність, формою існування якої є індивідуальна та суспільна свідомість у різних її видах, та об'єктивну реальність, тобто матерію» (Попов, 2006, с. 76). Незважаючи на певну неоднозначність міркувань Є. Попова, слід наголосити, що у дисертації він апелює й до відомих визначень педагогічної дійсності, що були запропоновані І. Колесніковою та В. Краєвським (Попов, 2006, с. 90).

У контексті феноменологічного підходу зміст поняття «педагогічна дійсність» представлено в науковому доробку німецького дослідника Ю. Хеннінгсена (Hanningsen, 1967, с. 81), який позначив наявність двох шарів того, що відкривається педагогу: «педагогічно наявне» (те, що відбувається) – динаміка об'єктів навколишнього світу, яка сприймається чуттєво та може бути певним чином зареєстрована; *теорія, яка «не висловлена явно»*, але є присутньою в індивідуальному досвіді у вигляді особистісного педагогічного знання. Відпо-

відно, актуалізується ідея Е. Гуссерля про необхідність урахування та аналізу інтенціональності як характеристики свідомості.

Отже, педагогічну дійсність можна розглядати як частину загальної дійсності, яка включена в педагогічну діяльність; як об'єктивно існуючі в житті та діяльності кожної людини та суспільства в цілому різноманітні педагогічні явища. Узагальнення різних підходів до визначення поняття «педагогічна дійсність» дозволяє виокремити такі характерні риси цього феномена: прояв досвіду конкретного суб'єкта педагогічної діяльності, наявність контексту, просторовий та часовий вимір. Педагогічна дійсність виступає простором реалізації цінностей – індивідуальних та суспільних – усіх суб'єктів освітнього простору. Основними ознаками сучасної педагогічної дійсності слід визнати такі: багатомірність, варіативність, нелінійність розвитку, епістемологічна складність. Так, багатомірність педагогічної дійсності зумовлена такими чинниками: множинність освітніх парадигм (традиційна, технократична, гуманістична, особистісно зорієнтована та ін.); посилення ролі неформальної та інформальної освіти; поліфункційність педагогічної діяльності; трансдисциплінарний характер розвитку педагогічного знання, взаємодія наукових та художньо-образних форм пізнання педагогічної дійсності; комплементарність (взаємодоповнюваність) традиційних та інноваційних форм та методів, технологій навчання та виховання; темпоральна асинхронність діяльності суб'єктів освітнього простору та ін.

Процес пізнання педагогічної дійсності для майбутніх учителів розпочинається ще до вступу до закладу вищої освіти, опосередковується наявним шкільним досвідом, суспільними стереотипами та міфологічними уявленнями про роль учителя в освітньому процесі та стає підґрунтям для формування власної педагогічної реальності. Відображення педагогічної дійсності, на

думку В. Краєвського, відбувається в трьох основних формах: «1) відображення педагогічної дійсності в стихійно-емпіричному процесі пізнання; 2) художньо-образне відображення педагогічної дійсності; 3) відображення педагогічної дійсності в науковому пізнанні» (Краевский, 2004, с. 11).

Важливо підкреслити, що суб'єкти педагогічної дійсності можуть бути носіями педагогічної свідомості різного рівня: від високого рівня теоретичної компетентності до рівня буденного, життєвого, не пов'язаного з теоретичними узагальненнями й знаннями.

У процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів педагогічна дійсність репрезентується на основі різних типів знань – наукові, буденні, художньо-образні, міфологічні (Мазніченко, 2019, с. 168). Н. Лизь виокремлює види педагогічного знання – життєве, практичне та наукове (Лызь, 2014, с. 41). Слід особливо підкреслити, що орієнтація студентів на буденні/життєві знання призводить до спрощення наукового педагогічного знання, його редукції до найпростіших рецептурних способів використання, виникнення ілюзії очевидності. Міфологічні знання дозволяють використати багатство семіотичного кодування інформації, створити багатомірний образ педагогічної дійсності. Літературно-мистецькі форми репрезентації педагогічної дійсності дозволяють доповнити наукове знання у процесі загальнопедагогічної підготовки фактуальним, подієвим змістом. Слід відзначити, що чинник повсякденності в традиційних підручниках та посібниках з педагогіки практично відсутній, однак саме повсякденність, конкретність, фактичність і складає контекст педагогічної діяльності. Художні твори, на думку М. Мазніченко, створюють поле «для аналізу педагогічних ситуацій як моральних дилем, в яких у вчителя є вибір між педагогічно доцільною та «людською», моральною дією» (Мазніченко, 2019, с. 170). Таким чином, на технологічному рівні пе-

дагогічна дійсність у процесі загально-педагогічної підготовки майбутніх учителів репрезентується такими способами: безпосереднє, чуттєве сприйняття явищ та процесів педагогічної дійсності (в освітньому просторі вишу, під час педагогічної практики, в соціальному середовищі, в неформальній освіті тощо); робота з відповідними текстами (наукові, художні, епістолярна спадщина, тексти інтернет-ресурсів (інтернет-видання різного типу, блоги тощо); представлення елементу педагогічної дійсності на основі сполучення різних типів педагогічного знання; представлення елементу педагогічної дійсності на основі міждисциплінарної інтеграції; осмислення «неявного педагогічного знання», яке «може бути виражено природними мовними засобами, може існувати у вигляді текстів, описуватися аналітичними висловлюваннями, передаватися засобами спеціальної інформаційної мови та дозволяє впливати на дітей своєю особистістю» (Мазниченко, 2019, с. 171); аналіз образів педагогічної дійсності, що репрезентовано у творах мистецтва, міфологічних уявленнях про освітній процес, автобіографічних нарративах.

У процесі підготовки майбутніх учителів необхідно забезпечити ситуації проблематизації педагогічної дійсності, пізнання сучасної педагогічної дійсності з точки зору різних педагогічних парадигм, реалізацію відповідних принципів пізнання педагогічної дійсності: цілісність сприйняття; контекстність; аксіологічна навантаженість суб'єкта пізнання, відповідних форм та методів; пріоритету розуміння й опису об'єктів педагогічної дійсності щодо їх пізнання та пояснення (Л. Лузіна).

Найсуттєвіша дилема при зверненні до підручників/посібників з педагогіки в контексті досліджуваної проблеми полягає у з'ясуванні питання: **що репрезентовано в навчальному тексті – педагогічна дійсність чи уявлення про цю дійсність?** Авторський характер навчальної літератури спря-

мовує увагу на другу половину означеного питання, а саме «уявлення про педагогічну дійсність». При цьому варто згадати відомий вислів Томаса Мюнцера, радикального проповідника часів Реформації (XVI ст.), який зазначав, що «учені трактати – це ще не головне. В них лише крихти справжнього життя, а само воно, гірке та радісне, нескінченно складне та простим просте, – на великих дорогах».

Згідно завдань дослідження було проведено контент-аналіз підручників та посібників з педагогіки, що використовуються у вітчизняних закладах вищої освіти (Волкова, 2007; Зайченко, 2008; Максимюк, 2005; Пашенко, 2014; Фіцула, 2002). Обрано такі індикатори (сміслові одиниці) контент-аналізу: наявність термінів «педагогічна дійсність», «педагогічна реальність»; контекст використання поняття «дійсність»; форма репрезентації педагогічної дійсності.

Результати контент-аналізу зумовлюють такі *висновки*:

– визначення понять «педагогічна дійсність» та «педагогічна реальність» у підручниках відсутнє;

– поняття «дійсність» використовується в підручниках у таких контекстах: визначення об'єкта педагогіки – «об'єктом педагогіки як науки є ті явища об'єктивної дійсності, які зумовлюють розвиток людського індивіда в процесі цілеспрямованої діяльності суспільства» (Зайченко, 2008, с. 4); позначення прогностичного рівня теоретичної функції педагогіки – «експериментальні дослідження педагогічної дійсності і побудова на їх основі моделей перетворення цієї дійсності» (Зайченко, 2008, с. 13); характеристика поняття «методологія» – «методологію в педагогіці слід розглядати як сукупність теоретичних положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності» (Зайченко, 2008, с. 24), провідних загальнофілософських та психологічних понять – знання (Зайченко, 2008, с. 15; Волкова, 2007, с. 245), мислення (Зайченко, 2008, с. 253; Пашенко, 2014, с. 52);

характеристика умов реалізації завдань освітнього процесу – «у навчальному процесі не ставиться завдання відкриття нових істин, а вимагається лише творче їх засвоєння. В цьому процесі забезпечується прискорений темп пізнання явищ дійсності» (Зайченко, 2008, с. 92);

– використання поняття «реальна дійсність» у таких контекстах: «оформлення педагогіки в самостійну галузь відображення реальної дійсності» (Зайченко, 2008, с. 22), формування ціннісних орієнтацій, світогляду дитини (Пашенко, 2014, с. 51);

– використання поняття «об'єктивна дійсність» щодо визначення сутності знання (Зайченко, 2008, с. 15), характеристики мислення (Пашенко, 2014, с. 52), «реальна педагогічна дійсність» щодо форми навчання (Зайченко, 2008, с. 195);

– використання таких субстанціональних характеристик дійсності, як «реальна дійсність» (Зайченко, 2008, с. 22, 43, 195; Пашенко, 2014, с. 51); «об'єктивна дійсність», «навколишня дійсність», «довколишня дійсність», «повсякденна дійсність» (Пашенко, 2014, с. 52, 55, 96, 97);

– поняття «педагогічна реальність» використовується в контексті загальної характеристики методів науково-педагогічного дослідження та його логіки: «педагогічна реальність є складною і багатоманітною, пізнання її потребує особливого бачення, володіння надбаннями багатьох наук, використання філософських, загальнонаукових і спеціальних методів» (Волкова, 2007, с. 20); професійного розвитку вчителя: «учитель з низькою професійною самооцінкою сприймає педагогічну реальність крізь призму своїх стресів, тривог, вдаючись найчастіше до авторитарного стилю як засобу психологічного захисту» (Волкова, 2007, с. 491);

– сучасні підручники/посібники з педагогіки орієнтовано переважно на науковий тип педагогічного знання.

Звернення до російських підручників засвідчує, що поняття «педагогічна дійсність» представлено в підручниках В. Краєвського, П. Підкасистого, А. Хуторського як та частина дійсності,

що включена в педагогічну діяльність. У підручниках таких відомих авторів, як Н. Бордовська, Б. Вульфова, В. Кукушин, В. Сластьонін досліджувані поняття не наведено.

У контексті визначення проблем репрезентації педагогічної дійсності в сучасних підручниках/посібниках з педагогіки надзвичайно показовим є зауваження А. Макаренка, якому в свій час запропонували попрацювати над підручником з педагогіки:

«– Ви яку педагогіку хочете писати: сьогоднішнього або завтрашнього дня? – запитав Антон Семенович.

– Звісно – сьогоднішнього. Ми не знаємо, що буде завтра.

– Тоді я вам не помічник. Доки ви напишете, прийде завтрашній день. І у вас вийде педагогіка вчорашнього дня» (Педагогическая классика).

Проведений контент-аналіз сучасних підручників/посібників з педагогіки засвідчив відсутність акценту на співвідношенні понять «педагогічна дійсність» та «педагогічна реальність», орієнтацію виключно на науковий тип педагогічного знання, вибірковість авторів у зверненні до джерел педагогічної інформації, відсутність діалогу між науковими педагогічними теоріями та концепціями, об'єктивну неможливість висвітлити поточні результати інновацій в освітній галузі, актуальне педагогічне знання, що відповідає запитам часу, наявній соціокультурній ситуації. Зміст більшості з підручників/посібників представлено поза суб'єктивним складником педагогічної дійсності. У зв'язку із цим достатньо категоричними, але певною мірою справедливими, виглядають твердження Ш. Амонашвілі: «Чим глибше пізнавав я дітей і професійне життя вчителя (а життя це безмежне), тим більше обурювали мене підручники з педагогіки: в них чомусь не відчував я любов і повагу до себе – до вчителя – і до своїх учнів. У них я і зараз не знаходжу такого пристрасного заклик до утвердження прекрасного в житті і до пізнання життя, з якою пристрасстю спрямовані до

них самі діти і я теж разом з ними»; «Підручники з педагогіки були млявими і сто років тому. І як не розсунула наука свої кордони, вони і сьогодні такі ж: похмурі, сухі, строгі, грубі, вимогливі та наказові, самовдоволені й авторитарні» (Амонашвили, 2005, с. 3, 4).

З урахуванням складності та суперечності соціального світу актуальною залишається проблема навчання методів пізнання педагогічної дійсності, які мають бути орієнтовані на особливості педагогічної повсякденності, індивідуальні наративні практики, складність феноменологічних описів явищ та процесів освітнього простору. З урахуванням наукових положень феноменологічного підходу в педагогіці (Е. Гуссерль, П. Петерсен, А. Фішер та ін.) особливого значення набувають вміння виявлення, реєстрації та подальшої інтерпретації фактів педагогічної дійсності.

Текст підручників/посібників по суті унеможливує питання «*Чи можна поставити під сумнів ті чи інші теоретичні позиції підручника, які транслюються як приписи, обов'язкові для виконання?*», хоча сама постановка такого питання означає дослідницьку позицію студента, прагнення до з'ясування історично зумовленого характеру педагогічного знання. Багаторічний досвід викладання педагогічних дисциплін в університеті, на жаль, засвідчує доволі сумну тенденцію: при виконанні практичних завдань студенти або ігнорують сутнісні аспекти педагогічної повсякденності, суперечливі реалії сучасного освітнього простору та, відповідно, орієнтуються виключно на теоретичні позиції навчальної літератури, або, навпаки, аналізують явища та процеси педагогічної дійсності виключно на основі наявного життєвого досвіду та усталених стереотипів та міфологічних уявлень про освітній процес та роль учителя в навчанні та вихованні. Відповідно, спостерігається абсолютизація адаптивних стратегій професійного розвитку, тяжіння до рецептурності

та відсутність умінь та навичок будувати власні педагогічні стратегії в умовах потенційної складності, невизначеності, мінливості світу в цілому та освіти зокрема. В умовах надшвидких темпів розвитку інформаційного простору важливим постає питання навчання майбутніх учителів умінь та навичок відбору інформації в мережі Інтернет, оцінки її достовірності та релевантності. Означені тенденції актуалізують необхідність використання у процесі педагогічної підготовки майбутніх учителів основних положень теорії складного мислення Е. Морена, філософії багатомірності (Л. Богата, О. Князева та ін.), наукових розвідок щодо світу VUCA: V – *volatility* (нестабільність), U – *uncertainty* (невизначеність), C – *complexity* (складність), A – *ambiguity* (неоднозначність).

Таким чином, аналіз філософської та психологічної літератури дозволяє розмежувати поняття «дійсність» та «реальність». Педагогічна дійсність розглядається як частина загальної дійсності, яка включена в педагогічну діяльність; як реальні, об'єктивно існуючі в житті та діяльності кожної людини та суспільства в цілому різноманітні педагогічні явища та процеси. Відповідно, педагогічна реальність – це опосередкована індивідуальним сприйняттям педагогічна дійсність.

Взаємозалежність педагогічної дійсності та суб'єктивної педагогічної реальності вчителя зумовлює особливу увагу до контексту, індивідуальних психологічних особливостей людини, прийняття вчителем власної суб'єктивної, авторської позиції в освітньому процесі.

Репрезентація функційної цілісності педагогічної дійсності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів є необхідною умовою формування адекватної педагогічної реальності кожного студента.

Урахування традиційних підходів до структурування змісту підручників/посібників з педагогіки та необхідності висвітлення багатомірності педагогічної дійсності в процесі підготовки май-

бутніх учителів зумовлює особливу увагу до контенту загальнопедагогічної підготовки, який має включати збірники кейсів та компетентісно зорієнтованих завдань, дайджести наукової та науково-популярної літератури з актуальних проблем навчання та виховання, Web-бібліографічні та відеоресурси.

У процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх фахівців необхідно забезпечити випереджальне відображення педагогічної дійсності, висвітлення специфічних її характеристик на всіх рівнях теоретичного абстрагування, умови для пошуку в усіх формах педагогічної дійсності нових ресурсів та джерел педагогічного знання та досвіду, сполучення усіх форм пізнання педагогічної дійсності (чуттєва, наукова, художньо-образна), типів педагогічного знання (наукові, буденні, художньо-образні, міфологічні). Зміст загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів має враховувати наукові положення феноменологічного та герменевтичного методологічних підходів у репрезентації педагогічної дійсності.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці теоретико-методичних засад навчання майбутніх учителів методів пізнання педагогічної дійсності.

Література

Амонашвили Ш. А. Улыбка моя, где ты? Донецк, 2005. 48 с.

Вознюк О. В. Розвиток педагогічної дійсності. *Вища освіта України*. 2017. (2) 65. С. 23 – 31.

Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.

Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. Київ: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.

Колесникова И. А. Педагогическая реальность: опыт межпарадигмальной рефлексии. Курс лекций по философии педагогики. Санкт-Петербург: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2001. 288 с.

Кравцов А. О. Педагогическая действительность в контексте поликритерийного подхода к ее анализу. *Философский век. Альманах. Вып. 28. История университетского образования в России и международные традиции просвещения*. Том 1 / Отв. ред. Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2005. С. 196 – 220.

Краевский В. В. Методология педагогического исследования: пособие для педагога-исследователя. Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. 165 с.

Лызь Н. А. Виды и формы педагогического знания. *Муниципальное образование: инновации и эксперимент*. 2014. № 6. С. 40 – 45.

Мазниченко М. А., Платонова М. Н. Интеграция учителем многообразных знаний о педагогической действительности. *Наука и школа*. 2019. №3. С. 167 – 178.

Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 667 с.

Мухина В. С. Личность: мифы и реальность (Альтернативный взгляд. Системный подход. Инновационные аспекты). Екатеринбург: ИнтелФлай, 2007. 1072 с.

Остапенко А. А. Педагогическая реальность и её многомерность. *В поисках гуманистической реальности*: сб. науч. тр. / науч. ред. В. П. Бедерханова. Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 2007. С. 33 – 46.

Пашенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 228 с.

Педагогіка: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. Минск: «Соврем. Слово», 2005. 720 с.

Педагогическая классика для настоящего и будущего: А. С. Макаренко. URL: <https://pedagog-prof.org/arkhiv-statej/pedagogicheskaya-klassika-dlya-nastoyashchego-i-budushchego-asmakarenko>

Попов Е. Б. Гуманистическая педагогика в образовательной действительности: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Попов Евгений Борисович. Оренбург, 2006. 463 с.

Прикот О. Г. Педагогика отождествления и педагогическая системология. Санкт-Петербург: Изд-во TVPinc., 1995. 260 с.

Слободчиков В. И. Развитие субъективной реальности в онтогенезе: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. психол. наук / В. И. Слободчиков. Москва, 1994. 78 с.

Тюмасева З. И., Богданов Е. Н., Щербак Н. П. Словарь-справочник современного общего образования: акмеологические, валеологические и экологические тайны. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 464 с.

Хугорской А. В. Педагогика: учеб. для вузов. Стандарт третьего поколения. Санкт-Петербург : Питер, 2019. 608 с.

Фицула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закладів освіти. Київ: Видав. центр «Академія», 2002. 528 с.

Шюц А. О множественности реальности. *Социологическое обозрение*. Том 3. № 2. 2003. С. 3 – 34.

«Я так вижу»: наше восприятие создает искаженную реальность. URL: <https://www.psychologies.ru/articles/ya-tak-viju-nashe-vospriyatie-sozdaet-iskajennuyu-realnost/>

Hanningsen J. Peter Stört. *Einführung in pädagogisches Sehen und Denken*. München, 1967.

References

Amonashvili, Sh. A. (2005). Ulybka moya, gde ty? [My smile, where are you?]. Donetsk [in Russian].

Vozniuk, O. V. (2017). Rozvytok pedahohichnoi diisnosti [Development of pedagogical reality]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, (2) 65, 23 – 31 [in Ukrainian].

Volkova, N. P. (2007). Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: textbook]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

Kremen, V.G. (Ed.). (2008). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Zaichenko, I. V. (2008). Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: textbook]. (2nd ed., rev.). Kyiv: «Osvita Ukrainy», «KNT» [in Ukrainian].

Kolesnikova, I. A. (2001). Pedagogicheskaya real'nost': opyt mezhpardigmal'noy refleksii. Kurs lektsiy po filosofii pedagogiki [Pedagogical reality: the experience of inter-paradigmatic reflection. Lecture course on the philosophy of pedagogy]. Saint Petersburg: CHILDHOOD-PRESS [in Russian].

Kravtsov, A. O. (2005). Pedagogicheskaya deystvitel'nost' v kontekste polikriteril'nogo podkhoda k yeye analizu [Pedagogical reality in the context of a multicriteria approach to its analysis]. *Filosofskiy vek. Almanakh* (Vols. 28 (1)). (pp. 196-220). Saint Petersburg: Sankt-Peterburgskiy Tsentri istorii idey [in Russian].

Krayevskiy, V. V. (2004). Metodologiya pedagogicheskogo issledovaniya: posobiye dlya pedagoga-issledovatelya [Methodology of pedagogical research: a manual for a teacher-researcher]. Samara: SamGPI Publishing House [in Russian].

Lyz, N. A. (2014). Vidy i formy pedagogicheskogo znaniya [Types and forms of pedagogical knowledge]. *Munitsipalnoye obrazovaniye: innovatsii i eksperiment*, 6, 40 – 45 [in Russian].

Maznichenko, M. A., & Platonova, M. N. (2019). Integratsiya uchitelem mnogoobraznykh znaniy o pedagogicheskoy deystvitel'nosti [Integration by the teacher of diverse knowledge about pedagogical reality]. *Nauka i shkola*, 3, 167 – 178 [in Russian].

Maksymiuk, S. P. (2005). Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: textbook]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

Mukhina, V. S. (2007). Lichnost': mify i real'nost' (Al'ternativnyy vzglyad. Sistemnyy podkhod. Innovatsionnyye aspekty) [Personality: myths and reality (Alternative view. System approach. Innovative aspects)]. Yekaterinburg: IntelFlay [in Russian].

Ostapenko, A. A. (2007). Pedagogicheskaya realnost i yeyo mnogomernost [Pedagogical reality and its multidimensionality]. *V poiskakh gumanisticheskoy realnosti: sb. nauch. tr.* Krasnodar: Kuban. gos. un-t, 33 – 46 [in Russian].

Pashchenko, M. I., & Krasnoshtan, I. V. (2014). Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: textbook]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury» [in Ukrainian].

Rapatsevich, E. S. (Ed.). (2005). Pedagogika: Bol'shaya sovremennaya entsiklopediya [Pedagogy: Big modern encyclopedia]. Minsk: Sovr. Slovo [in Russian].

Pedagogicheskaya klassika dlya nastoyashchego i budushchego: A. S. Makarenko [Pedagogical classics for the present and the future: A. S. Makarenko]. Retrieved from <https://pedagog-prof.org/arkhiv-statej/pedagogicheskaya-klassika-dlya-nastoyashchego-i-budushchego-asmakarenko> [in Russian].

Popov, Ye. B. (2006). Gumanisticheskaya pedagogika v obrazovatel'noy deystvitel'nosti [Humanistic pedagogy in educational reality]. *Doctor's thesis.* Orenburg [in Russian].

Prikot, O. G. (1995). Pedagogika otozhdestvleniya i pedagogicheskaya sistemologiya [Pedagogy of identification and pedagogical systemology]. Saint Petersburg: Publishing House TVPinc [in Russian].

Slobodchikov, V. I. (1994). Razvitiye sub'yektivnoy real'nosti v ontogeneze: avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni dokt. psikhol. nauk [Development of subjective reality in ontogenesis]. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Moscow [in Russian].

Tyumaseva, Z. I., Bogdanov, Ye. N., & Shcherbak N. P. (2004). Slovar'-spravochnik sovremennogo obshchego obrazovaniya: akmeologicheskkiye, valeologicheskkiye i ekologicheskkiye tayny [Dictionary of modern general education: acmeological, valeological and environmental secrets]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Khutorskoy, A. V. (2019). Pedagogika: uchebnik dlya vuzov. Standart tret'yego pokoleniya [Pedagogy: a text-

book for high schools. Third generation standard]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Fitsula, M. M. (2002). Pedahohika: navch. posib. [Pedagogy: textbook]. Kyiv: Vydav. tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].

Shyuts, A. O. (2003). O mnozhestvennosti real'nosti [On the plurality of reality]. *Sotsiologicheskoye obozreniye*, 3 (2), 3 – 34 [in Russian].

«**Ya tak vizhu**»: nashe vospriyatiye sozdayet iskazhennuyu real'nost' [«I see it this way»: our perception creates a distorted reality]. Retrieved from <https://www.psychologies.ru/articles/ya-tak-viju-nashe-vozpriyatie-sozdaet-iskazhennuyu-realnost/> [in Russian].

Hanningsen, J. (1967). Peter Stört. *Einführung in pädagogisches Sehen und Denken.* München [in German].

***

Бутенко Л. Л. Феномен «педагогічна дійсність» у змісті загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів

Схарактеризовано філософські та психологічні аспекти дослідження понять «дійсність» та «реальність». Розкрито сутнісні ознаки феномену «педагогічна дійсність» з урахуванням особливостей сучасного етапу розвитку педагогічної науки та практики, спільне та відмінне у поняттях «педагогічна дійсність» та «педагогічна реальність».

Визначено особливості форм пізнання педагогічної дійсності (чуттєва, наукова, художньо-образна) та відповідних принципів – цілісності, єдності аналізу та синтезу, контекстності, аксіологічної навантаженості та ін.

На основі контент-аналізу визначено провідні форми репрезентації феномена «педагогічна дійсність» у сучасних підручниках з педагогіки, проблеми та протиріччя у репрезентації педагогічної дійсності у змісті загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів. Акцентовано увагу на необхідності використання феноменологічного та герменевтичного методологічних підходів у ре-

презентації педагогічної дійсності в процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: дійсність, реальність, феномен, педагогічна дійсність, загальнопедагогічна підготовка, форми пізнання педагогічної дійсності, форми репрезентації педагогічної дійсності.

Бутенко Л. Л. Феномен «педагогическая действительность» в содержании общепедагогической подготовки будущих учителей

Охарактеризованы философские и психологические аспекты исследования понятий «действительность» и «реальность». Раскрыты сущностные признаки феномена «педагогическая действительность» с учетом особенностей современного этапа развития педагогической науки и практики, общее и отличное в понятиях «педагогическая действительность» и «педагогическая реальность».

Определены особенности форм познания педагогической действительности (чувственная, научная, художественно-образная) и соответствующих принципов – целостности, единства анализа и синтеза, контекстности, аксиологической нагруженности и др.

На основе контент-анализа определены основные формы репрезентации феномена «педагогическая действительность» в современных учебниках по педагогике, проблемы и противоречия в репрезентации педагогической действительности в содержании общепедагогической подготовки будущих учителей. Акцентируется внимание на необходимости использования феноменологического и герменевтического методологических подходов в репрезентации педагогической действительности в процессе общепедагогической подготовки будущих учителей.

Ключевые слова: действительность, реальность, феномен, педагогическая действительность, общепедагогическая подготовка, формы познания педагогической

действительности, формы репрезентации педагогической действительности.

Butenko L. L. The Phenomenon of 'Pedagogical Reality' in the Content of General Pedagogical Training of Future Teachers

The philosophical and psychological aspects of the study of the concepts 'reality' and 'real world' have been characterized. The essential features of the phenomenon 'pedagogical reality' have been revealed with the account of the peculiarities of the modern stage of the development of pedagogical theory and practice, as well as the common and the different in the concepts of 'pedagogical reality' and 'pedagogical real world'.

The peculiarities of the forms of cognition of pedagogical reality (sensory, scientific, artistic and figurative) and the corresponding principles – integrity, unity of analysis and synthesis, contextuality, axiological implication, etc. have been determined.

On the basis of the content analysis, the leading forms of representation of the phenomenon 'pedagogical reality' in modern textbooks on pedagogy, problems and contradictions in the representation of pedagogical reality in the content of general pedagogical training of future teachers have been identified.

It has been emphasised that there is a need to use the phenomenological and hermeneutic methodological approaches in the representation of pedagogical reality in the process of general pedagogical training of future teachers.

Key words: reality, the real world, a phenomenon, pedagogical reality, general pedagogical education, forms of cognition of pedagogical reality, forms of the representation of pedagogical reality.

*Стаття надійшла до редакції 7.10.2019 р.
Прийнято до друку 28.10.2019 р.
Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л.Ц.*